

С. О. Лавренкокандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової і професійної освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ШКОЛИ ТА СІМ'Ї В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Адаптації дитини з особливими освітніми потребами до умов існування в навколишньому середовищі значною мірою вирішується через організацію взаємодії школи та сім'ї в умовах інклюзивної освіти, яка спрямована на забезпечення рівних можливостей навчання та участі у ньому для всіх учнів, і тих, хто має особливі освітні потреби або інші особливості. Взаємодія – це процес обміну та впливу між двома або більше об'єктами, який може призводити до взаємних впливів, змін або спільних результатів. Основними ознаками взаємодії між школою та сім'єю є співпраця і комунікація, індивідуальний підхід, підтримка і ресурси, діагностика та оцінка, розвиток інклюзивної культури, доступ до інформації.

Основними напрямками взаємодії школи та сім'ї в умовах інклюзивної освіти визначено залучення батьків до життя школи, досягнення узгодженості у підходах до дитини, надання кваліфікованої допомоги та підтримки батькам і дитині у складних педагогічних та життєвих ситуаціях, інформування батьків про шкільне життя, освітній процес, про ресурси, які сім'я може використовувати для освіти своєї дитини, справедливого вирішення конфліктів між дітьми та батьками.

Виокремлено загальну, типову та індивідуальну форми співпраці між школою та сім'єю в контексті інклюзивної освіти. До основних аспектів загальної співпраці належать залучення батьків до освітнього процесу, розробка інклюзивного навчального середовища, спільне навчання, індивідуальна підтримка, заходи з підтримки, інформаційний обмін. Пріоритетними питаннями типової співпраці між школою та сім'єю в інклюзивній освіті є забезпечення доступності освітнього процесу, регулярний звіт, індивідуалізація підходу, підтримка прийняття сімейної ролі, співпраця в команді. Ключовими моментами індивідуальної співпраці між школою та сім'єю в контексті інклюзивної освіти є адаптація навчального середовища, професійний розвиток вчителів, індивідуальна психологічна та соціальна підтримка, залучення до прийняття рішень, постійна комунікація, активна участь батьків.

Встановлено, що у ході співпраці між школою та родинами дітей з особливостями розвитку використовують ігрову терапію, сімейну терапію та психорегулювальні тренування.

Ключові слова: дитина з особливими освітніми потребами, взаємодія школи та сім'ї, напрями взаємодії, форми взаємодії, методи взаємодії, інклюзивна освіта.

Постановка проблеми. Найважливішим інститутом соціалізації підростаючого покоління є батьківська сім'я. Саме в сім'ї формуються основи характеру людини, її ставлення до праці, моральні та культурні цінності. Сім'я була та залишається ключовим соціальним середовищем формування особистості і основою психологічної підтримки, навчання та виховання.

Діти з особливими освітніми потребами, починаючи з перших місяців життя, потребують спеціальних заходів, спрямованих на формування у них механізмів компенсації порушень та соціально-психологічну адаптацію до умов сучасного життя. Отже, проблема адаптації дитини з особливими освітніми потребами (ООП) до умов існування в навколишньому середовищі через організацію взаємодії школи та сім'ї в умовах інклюзивної освіти, є актуальною та значущою, що вимагає подальшої розробки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники Т. Власова, Л. Волкова, Л. Григор'єва,

В. Кручинін, А. Литвак, Л. Плаксін, Л. Сонцева, В. Феоктистова та ін. вивчали тенденції становлення психіки дітей з особливими освітніми потребами та засоби корекції таких порушень. Система корекційно-педагогічних впливів відображена в роботах Т. Головіної, В. Єрмакової, Н. Костючок, Є. Незнамової, С. Миронової, В. Сорочіної та ін. Розробка і впровадження ефективних форм і методів соціально-педагогічної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами та їх сім'ями були у центрі наукових розвідок Ю. Білик, Н. Жигайло, Т. Комар, Л. Прохоренко, П. Таланчука, Л. Тюття та ін.

Мета статті – уточнення сутності взаємодії школи та сім'ї в умовах інклюзивної освіти та визначення її особливостей.

Виклад основного матеріалу. Взаємодія – це процес обміну та впливу між двома або більше об'єктами, який може призводити до взаємних впливів, змін, або спільних результатів. Взаємодія між школою та сім'єю грає важливу роль в контек-

сті інклюзивної освіти, яка спрямована на забезпечення рівних можливостей навчання та участі у ньому для всіх учнів, включаючи тих, хто має особливі освітні потреби або інші особливості. Суттєвими ознаками такої взаємодія між школою та сім'єю є:

1. Співпраця і комунікація. Школа та сім'я повинні співпрацювати та взаємодіяти для забезпечення найкращого навчання для кожного учня. Це включає в себе регулярну комунікацію між вчителями, адміністрацією школи та батьками або опікунами учнів.

2. Індивідуальний підхід. Спільна робота школи і сім'ї допомагає розробити індивідуальні навчальні плани та підходи для учнів із ООП, щоб забезпечити їх успішну адаптацію до навчального процесу.

3. Підтримка і ресурси. Сім'я може надавати додаткову підтримку та ресурси для навчання свого дитини вдома, і школа повинна підтримувати ці зусилля, надаючи необхідну інформацію та матеріали.

4. Діагностика та оцінка. Взаємодія дозволяє батькам та школі спільно визначити потреби учня та визначити належні методи діагностики та оцінки його прогресу.

5. Розвиток інклюзивної культури. Взаємодія між школою та сім'єю сприяє розвитку культури поваги до різноманітності та включення до освітнього середовища.

6. Доступ до інформації. Школа повинна забезпечити сім'ям доступ до важливої інформації про програми, послуги та права учнів з особливими потребами [1, с. 82–85].

Взаємодія школи та сім'ї в умовах інклюзивної освіти має такі основні напрями:

- залучення батьків до життя школи;
- досягнення узгодженості у підходах до дитини;
- надання кваліфікованої допомоги та підтримки батькам і дитині у складних педагогічних та життєвих ситуаціях;
- інформування батьків про шкільне життя, освітній процес, про ресурси, які сім'я може використовувати для освіти своєї дитини, справедливого вирішення конфліктів між дітьми та батьками [2; 4].

Виокремлюють загальну, типову та індивідуальну форми співпраці між школою та сім'єю в контексті інклюзивної освіти. Розглянемо їх детальніше.

Загальна співпраця школи та родин дітей із особливостями розвитку – це система забезпечення оптимального розвитку сім'ї в цілому без індивідуального підходу. Вона включає комплекс загальних корекційних заходів: щадний охоронно-стимулюючий режим для дитини, відповідний розподіл навантажень з урахуванням психічного стану, організацію життєдіяльності дитини в школі,

в сім'ї та в інших групах, регулярні, але не дуже часті консультації батьків у психолога.

До основних аспектів загальної співпраці належать:

1. Залучення батьків до освітнього процесу. Школа активно співпрацює з батьками учнів інклюзивних класів. Вчителі та адміністрація школи вислуховують батьківську думку, дізнаються про їхні обласні та індивідуальні очікування для навчання дитини та враховують їх у прийнятті рішень щодо навчального процесу.

2. Розробка інклюзивного навчального середовища. Школа створює фізичне та соціальне середовище, яке є доступним для всіх учнів. Це може включати адаптації класних кімнат, використання різноманітних навчальних матеріалів та технологій, які допомагають учням з різними потребами.

3. Спільне навчання. В інклюзивних класах учні з різними потребами навчаються разом. Це сприяє взаєморозумінню та соціальній інтеграції дітей, а також сприяє розвитку навичок співпраці та емпатії.

4. Індивідуальна підтримка. Для учнів із значними особливими потребами створюються індивідуальні навчальні плани (ІНП). Ці плани розробляються індивідуально для кожного учня і враховують їхні особливості та потреби в навчанні. Батьки беруть активну участь у процесі розробки та оновлення ІНП своєї дитини.

5. Заходи з підтримки. Школа надає різні види підтримки для учнів інклюзивних класів, такі як психолого-педагогічна підтримка, робота зі спеціалізованими фахівцями (логопедами, реабілітологами тощо), навчання з асистентами вчителів.

6. Інформаційний обмін. Школа і батьки регулярно обмінюються інформацією щодо навчання та розвитку дитини. Це включає в себе звіти про прогрес, консультації та спільний аналіз того, як покращити навчання та підтримку [3; 5].

Типова співпраця школи та родин дітей із особливостями розвитку заснована на організації конкретних психокорекційних впливів на дитину з використанням різних методів: ігрової терапії, сімейної терапії, психореґулюючих тренувань та ін. Але при цьому основна увага приділяється дитині, а не сім'ї.

Пріоритетними питаннями типової співпраці між школою та сім'єю в інклюзивній освіті є:

1. Забезпечення доступності освітнього процесу. Школа повинна гарантувати, що навчальне середовище і методи навчання відповідають потребам всіх учнів, включаючи дітей з особливими потребами. Сім'я має право бути впевненою, що їхня дитина отримує необхідну підтримку.

2. Регулярний звіт. Школа повинна підтримувати сталий зв'язок з сім'єю, надавати інформацію про академічний прогрес та поведінку дитини, а також сповіщати про будь-які зміни у програмі навчання чи методах підтримки.

3. Індивідуалізація підходу. Школа повинна враховувати унікальні потреби кожного учня та надавати індивідуалізовану підтримку. Це може включати в себе розробку індивідуальних навчальних планів (ІНП) для дітей з особливими потребами.

4. Підтримка прийняття сімейної ролі. Школа має допомагати сім'ям в розумінні та впорядкуванні їхньої ролі в освітньому процесі, надаючи поради та ресурси для сприяння успіху дитини.

5. Співпраця в команді. Часто школи створюють команди, щоб забезпечити комплексну підтримку учнів із спеціальними потребами. У таких командах можуть брати участь вчителі, спеціалісти, батьки та інші фахівці [2; 4].

Ця форма співпраці покликана створити сприятливі умови для успішної інклюзивної освіти, покладаючи основний акцент на індивідуальні потреби та можливості кожної дитини, при цьому забезпечуючи відкритий і ефективний зв'язок між школою і сім'єю.

Індивідуальна співпраця школи та родин дітей із особливостями розвитку орієнтована на вирішення психологічних проблем сім'ї з урахуванням індивідуально-типологічних, психологічних, клініко-психологічних особливостей дитини та специфікою стосунків у сім'ї. Це досягається у процесі створення індивідуальних психокорекційних програм, спрямованих на вирішення конкретних проблем даної сім'ї.

Ключовими моментами індивідуальної співпраці між школою та сім'єю в контексті інклюзивної освіти є:

1. Адаптація навчального середовища. Індивідуальна співпраця може включати адаптацію навчального середовища для забезпечення доступу та комфорту учню з ООП. Це може включати в себе розміщення спеціального меблів чи обладнання, створення безбар'єрних шляхів, а також інші заходи, які полегшують навчання учня.

2. Професійний розвиток вчителів. Школа може організувати тренінги та семінари для вчителів, щоб покращити їхні навички роботи з учнями з ООП. Це може включати в себе навчання спеціалізованих методик, комунікаційних навичок та засобів адаптації навчального матеріалу.

3. Індивідуальна психологічна та соціальна підтримка. Учні з ООП і їхні сім'ї можуть потребувати психологічної та соціальної підтримки для подолання труднощів та стресу, пов'язаного з навчанням. Індивідуальна співпраця може включати в себе направлення на психологічну консультацію або забезпечення доступу до груп підтримки».

4. Залучення до прийняття рішень. Батьки учнів з ООП можуть бути запрошені до участі в прийнятті важливих рішень щодо освітнього процесу своєї дитини. Це може стосуватися вибору навчальних програм, методик навчання, а також визначення пріоритетів у навчанні та розвитку.

5. Постійна комунікація. Важливим аспектом індивідуальної співпраці є постійна комунікація між школою та сім'єю. Це може включати в себе щоденні або щотижневі звіти про прогрес учня, спільні наради та зустрічі для обговорення поточних питань.

6. Активна участь батьків. Батьки можуть бути запрошені до активної участі в освітньому процесі, наприклад, як помічники вчителя, організатори заходів чи члені шкільного комітету [1; 3; 5].

Індивідуальна співпраця між школою та сім'єю допомагає забезпечити якісну освіту для учнів з ООП, створюючи для них найкращі умови для розвитку та навчання. Ця форма співпраці розглядає кожного учня як унікальну особистість зі своїми власними потребами та можливостями, і спрямована на забезпечення їхнього успіху в навчанні та житті.

У ході співпраці між школою та родинами дітей з особливостями розвитку використовують такі основні методи:

1. Ігрова терапія. Основна ідея ігрової терапії полягає в тому, що гра є природним інструментом виразності та самовираження, і через неї можна сприяти психологічному зціленню та розвитку особистості. До основних принципів ігрової терапії належать:

- емоційний вираз,
- символічне представлення,
- розвиток навичок,
- терапевтична атмосфера,
- визначення цілей.

2. Сімейна терапія. Сімейна терапія – це психотерапевтичний підхід, спрямований на розуміння та розв'язання проблем, які виникають у сім'ях, заснований на взаємодії всіх членів сім'ї під керівництвом професійного терапевта.

Ключовими питаннями сімейної терапії в контексті співпраці з школою та дітьми з особливостями розвитку є:

- розуміння сімейної динаміки,
- сприяння комунікації,
- розв'язання конфліктів,
- підтримка сімейних ресурсів,
- інклюзивність і акцент на індивідуальних потребах,
- психосоціальна підтримка.

3. Психорегулювальні тренування. Вони надають інструменти для регулювання емоцій, сприяють покращенню комунікації, зменшенню стресу і тривожності, і сприяють побудові довіри та позитивних стосунків.

Психорегулювальні тренування грають важливу роль в інклюзивній освіті, сприяючи зменшенню стресу та покращенню саморегуляції учнів. Вони сприяють психологічному комфорту та адаптації дітей з різними потребами, а також залучають батьків до підтримки дітей. Спільна робота

педагогів та сімей створює сприятливе навчальне середовище, а розвиток навичок психорегуляції є ключем до успішної інклюзивної освіти. Ресурси та програми в сфері психорегуляції доступні як родинам, так і педагогам, сприяючи розвитку необхідних навичок у дітей з різними потребами в інклюзивних класах.

Висновки і пропозиції. Таким чином, взаємодія як обмін та вплив між двома або більше об'єктами призводить до взаємних впливів, змін або спільних результатів.

Основними напрямками взаємодії школи та сім'ї в умовах інклюзивної освіти визначено залучення батьків до життя школи, досягнення узгодженості у підходах до дитини, надання кваліфікованої допомоги та підтримки батькам і дитині у складних педагогічних та життєвих ситуаціях, інформування батьків про шкільне життя, освітній процес, про ресурси, які сім'я може використовувати для освіти своєї дитини, справедливого вирішення конфліктів між дітьми та батьками.

Загальна, типова та індивідуальна форми співпраці між школою та сім'єю в контексті інклюзивної освіти передбачають застосування ігрової терапії, сімейної терапії, психорегулювальних тренувань тощо.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у пошуках нових дієвих методів взаємодії школи та сім'ї в умовах інклюзивної освіти в складних умовах сьогодення, дослідженні східного та західного закордонного досвіду з даного питання тощо.

Список використаної літератури:

1. Актуальні питання теорії і практики інклюзивного навчання у закладах освіти : монографія / [кол. авт.: Гаврилова Н. С., Миронова С. П., Платаш Л. Б., Романюк С. З. та ін.]; за заг. ред. Л. Б. Платаш. Чернівці : Технодрук, 2020. 572 с.
2. Бирко Н. Партнерська взаємодія в системі інклюзивної освіти. *Humanitarium*. 2018. Т. 43. Вип. 2. С. 7–16.
3. Миронова С. П. Нова українська школа: особливості організації освітнього процесу учнів початкової школи в інклюзивних класах : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Астон, 2020. 176 с.
4. Психологічний супровід інклюзивної освіти : метод. рекомендації / автор. кол. за заг. ред. А. Г. Обухівська. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 92 с.
5. Соціальна адаптація дітей з особливими освітніми потребами : метод. рекомендації / Упорядники : Довженко В. М., Тараріна А. І., Погрецька Л. М. Первомайський, 2018. 63 с.

Лавренко С. Peculiarities of interaction between school and family in the conditions of inclusive education

Adaptation of a child with special educational needs to the conditions of existence in the environment is largely solved through the organization of interaction between the school and the family in the conditions of inclusive education, which is aimed at ensuring equal opportunities for learning and participation in it for all students, and those with special educational needs needs or other features. Interaction is a process of exchange and influence between two or more entities that can lead to mutual effects, changes or joint outcomes. The main features of the interaction between the school and the family are cooperation and communication, an individual approach, support and resources, diagnosis and assessment, the development of an inclusive culture, access to information.

The main areas of interaction between the school and the family in the conditions of inclusive education are the involvement of parents in the life of the school, the achievement of consistency in approaches to the child, the provision of qualified assistance and support to parents and the child in difficult pedagogical and life situations, informing parents about school life, the educational process, about the resources that the family can use for the education of their child, fair resolution of conflicts between children and parents.

General, typical and individual forms of cooperation between school and family in the context of inclusive education are distinguished. The main aspects of general cooperation include the involvement of parents in the educational process, the development of an inclusive learning environment, joint learning, individual support, support measures, and information exchange. The priority issues of typical cooperation between the school and the family in inclusive education are ensuring the accessibility of the educational process, regular reporting, individualization of the approach, support for the acceptance of the family role, cooperation in a team. The key points of individual cooperation between school and family in the context of inclusive education are adaptation of the learning environment, professional development of teachers, individual psychological and social support, involvement in decision-making, constant communication, active participation of parents.

It was established that in the course of cooperation between the school and the families of children with developmental disabilities, play therapy, family therapy, and psychoregulatory training are used.

Key words: *child with special educational needs, interaction between school and family, directions of interaction, forms of interaction, methods of interaction, inclusive education.*